

Vaandels door de eeuwen heen

(N.a.v. de vaandeltentoonstelling op 17 t/m 19 april 1998 in de Hervormde kerk te Wognum)

Voor de oorsprong of het ontstaan van het vaandel moeten wij terug gaan naar de tijd van de Griekse mythologie met haar goden zoals Hera en Zeus en de tijd van de Romeinse veldheren met hun helden en krijgsheren.

Dit is de periode van ± 200 jaar voor tot ± 300 jaar na Christus.

De militaire standaard bestond in de Griekse en Romeinse tijd uit een stang, waarop een of ander plastisch figuur was bevestigd (het z.g. veldteken). We noemen dit geheel ook wel de strijdbanier. Het doek daaronder had nog weinig betekenis. In de loop der tijden nam de belangstelling voor het doek toe en ging dit tenslotte de voornaamste plaats innemen. De plastiek boven aan de stang werd kleiner en verhuisde als grote geborduurde of ook wel geschilderde decoratie naar het doek.

Tijdens de periode van het Christendom werden de Griekse goden vervangen door Schutspatronen. De afbeeldingen waren vaak zeer rijk versierd.

Tijdens de Middeleeuwen, toen de staande (= permanente) legers algemeen werden, namen de ridders met hun legers de militaire standaard en het herkenningsteken voor hun regiment van de Romeinen over. Toen kreeg het vaandel zijn tegenwoordige vorm. Het doek hing slap neer langs de stang vanuit de top naar beneden, een driehoek vormend, en werd verticaal gedragen.

Boven op de stang nog een klein figuur als herkenningsteken van de doekdecoratie.

Hoe belangrijk het vaak zware met veel goud versierde vaandel was, blijkt wel uit het feit dat het tot het allerlaatste toe werd verdedigd tijdens de veldslagen en vaak vooraf gegaan werd door de trommeljongen of ook wel een hele regimentskapel.

Zo hebben de burgerlijke muziekgezelschappen dit geheel later overgenomen: zij bekroonden de stang meestal met een muzisch symbool.

In de 16^e en 17^e eeuw ontstaan de Schutters- en Gildevaandels.

In hun vaandels zit een duidelijk verschil. De Schutterij was een soort militaire eenheid en voerde de stang met een zeer groot doek slap langs de stok, dus verticaal neerhangend, met afbeeldingen van heraldische tekens, de wapens van de Koning of hun Heer. Daarbij werden de naam van het regiment en de wapenfeiten vermeld. Krijgsartikelen werden nimmer afgebeeld, want aan hun kledij was immers goed te zien wie of wat zij waren. Ook aan deze groep was meestal een blaaskapel verbonden.

Het Gilde echter voerde de kenmerkende symbolen van de ambachtslieden. Voor herkenning bracht men

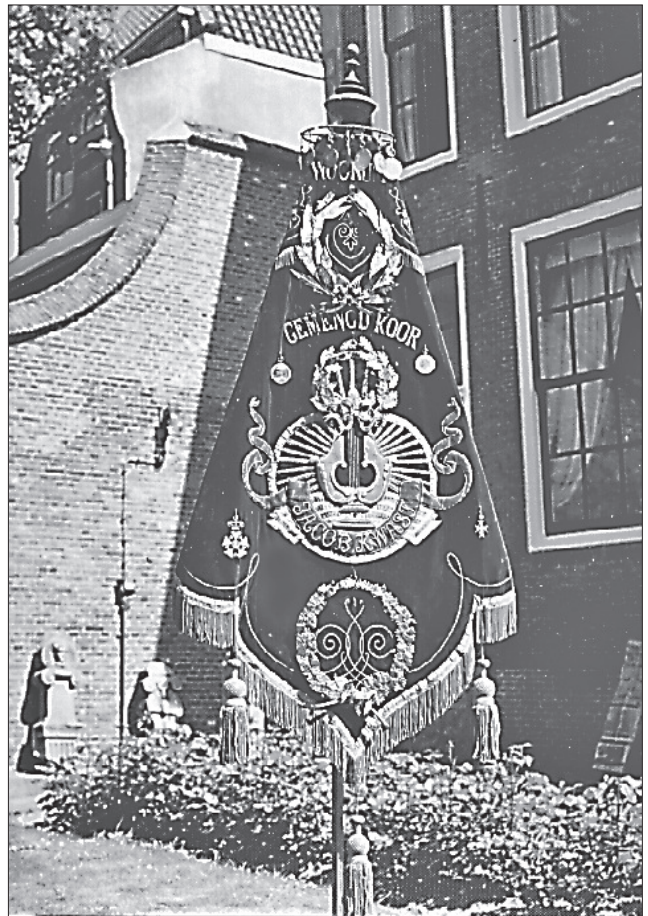
het symbool op het gildevaandel, ook wel vendel genoemd, aan, want bij een groep fraai uitgedoste mannen kon men nauwelijks zien met wie men van doen had. Het zouden zilversmeden kunnen zijn, maar net zo goed slaggers. Het vaandel moest dit dus duidelijk maken en vormde als zodanig het visitekaartje, het herkenningsteken bij uitstrek.

Zo trof men bijvoorbeeld op het vaandel van het timmergilde vaak attributen aan die met dit beroep te maken hadden, zoals een hamer of een winkelhaak. En als symbool bij uitstrek: de afbeelding van hun beschermheilige St. Jozef. Deze was zelf immers ook timmerman.

St. Jozef zien we ook vaak afgebeeld met een lelie als symbool voor de zuiverheid.

Rond 1830 komen vanuit de Zuidelijke Nederlanden de Harmonie- en Fanfarevaandels opzetten.

Men herkent deze aan hun zware velours doek, donkerbruin of rood gekleurd, versierd met goud



Vaandel van Gemengd koor 'Jacob Kwast' (Wognum) met duidelijke kenmerken uit die tijd, b.v. hangend vanuit de punt gedragen.

geborduurde kransen van eikenloof en lauriertakken, waartussen het wapen van de gemeente of hun beschermheer is geplaatst.

Omstreeks 1850 komen de medaille-ringen en hangpenningen in de mode. Die worden als decoratie gemonteerd op het vaandel. Door de grote vraag naar vaandels rezen na 1860 vooral in het zuiden des lands de vele ateliers die vaandels vervaardigden als paddestoelen uit de grond. De bekendste ateliers vonden we dan ook in Breda, Maastricht, Roermond en de talloze kloosters die zich ook op het vervaardigen van vaandels toelegden.

Zo heeft U op onze vaandeltentoonstelling in de Hervormde kerk in Wognum het vaandel kunnen aanschouwen van het gemengde zangkoor Jacob Kwast uit Wognum, ons in bruikleen gegeven voor de duur van de tentoonstelling door het Westfries Museum te Hoorn. Dit vaandel vertoont veel overeenkomsten met hetgeen hierboven beschreven is.

Later treffen wij bij muziekverenigingen ook vaak de naam 'St. Cecilia' aan, want zij is de patrones van de muziek.

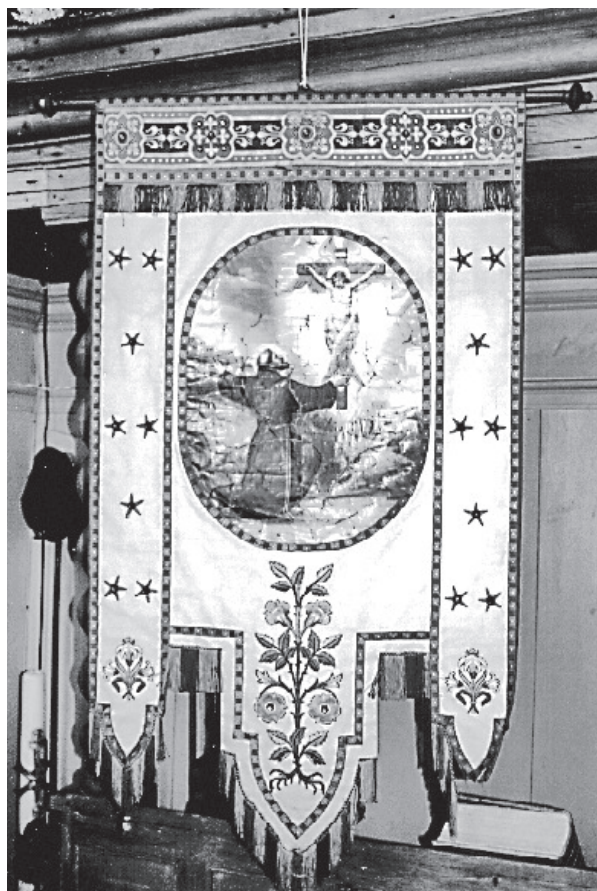
Op het vaandel in bruikleen gegeven door de gemeente Wognum treffen we ook 'St. Cecilia' aan. Dit vaandel kwam in 1997 plotseling boven water. Het werd gevonden op een zolder in Nijmegen. Dit katholieke mannenkoor is ontstaan in 1899. Een foto van dit vaandel staat in ons jaarboek van 1998.

Na 1900 laten ook veel katholieke kerken vooral in het noorden des lands, vaandels maken om mee te voeren tijdens de vele processies die gehouden werden. In deze periode verandert het vaandel van vorm. Werd voor deze periode het vaandel nog verticaal, hangend vanuit een punt gedragen, nu zien we langzaam aan dat de top wordt afgevlakt en dat de vaandels horizontaal gedragen worden. Een goed voorbeeld hiervan is het vaandel van de Rijwielclub Piëtas uit Nibbixwoud van 1927 (zie *bladzijde 52*).

In de loop der tijd worden de vaandels steeds rechter aan de bovenkant en is het horizontale duidelijk te zien. Op de tentoonstelling troffen we veel kerkenvaandels aan, b.v. Maria Onbevleete Ontvangenis, Maria van Zeven Smarten, sacramentsvaandels, de Derde Orde van St. Franciscus.

De belangrijkste kerkelijke vaandelleveranciers in onze provincie zijn dan: Kerkelijke gewadenhandel te Haarlem, Fa. Rietfordt te Haarlem, kloosterordes zoals de Zusters van de Lobia Stichting te Egmond-Binnen en de Paters Benedictijnen.

Burgerlijke verenigingen konden buiten de kerkelijke vaandelleveranciers verder nog terecht bij enkele zelfstandige vaandelmakers.



Vaandel van de 3^e orde van St. Franciscus.

Ook vele verenigingen en stichtingen, die toen vaak nog een hechte band met de kerk hadden, gingen ertoe over een vaandel te laten maken. Zij gebruikten het vaandel tijdens hun optredens naar buiten toe en zo was het vaandel dus ook voor hen het herkenningsteken en dus wederom het visitekaartje bij uitstap. Naast het directe nut had het vaandel ook een symbolische betekenis. Hun ideaal werd erop afgebeeld en/of hun beschermheer/vrouw.

Op de tentoonstelling trof u b.v. aan het vaandel van de vereniging der Christelijke Naastenliefde (opgericht 1916, opgeheven 1994), Heilige Jozef (BVO), St. Deus Dedit, de Stille Omgang, Rijwielclub Nibbixwoud, R.K. bond van grote gezinnen en een van de jongste vaandels n.l. van het Katholiek Vrouwengilde Wognum, opgericht in 1955, alsmede het vaandel van de Lourdesvereniging Zwaagdijk-West, aangeschaft in 1960 en bij het eerste lustrum ingewijd door de deken.

Vertegenwoordigd waren ook de vaandels van de Fanfare Nibbixwoud en van de L.T.B. Nibbixwoud, Wognum en Zwaagdijk-West. De L.T.B. gebruikte zijn vaandels voornamelijk op hoogtijdagen, oogstdankvieringen, feesten, begrafenissen en bij het maken van groepsfoto's.



Het vaandel van Wognum draagt de beschermheer St. Hieronymus en voor Nibbixwoud is dit St. Cunera, beide hebben dezelfde ouderdom. Het vaandel van Zwaagdijk-West is veel jonger n.l. van 1949 en hierop staat al geen beschermheer of vrouw meer, het is dus aan de dan heersende mode aangepast.

De aanschaf van een vaandel was een dure aangelegenheid en het was dus een kostbaar bezit. Rond 1900 kostte een vaandel *f* 75,- tot *f* 100,-, terwijl de uurlonen in die tijd lagen op 8 tot 10 ct per uur. Dan wordt wel duidelijk hoeveel inspanningen men zich moest getroosten eer naar buiten toe fier en trots het eigen vaandel getoond kon worden. Rond 1925 /1930 kostte een vaandel al *f* 100,- tot *f* 150,-. Na de 2^e wereldoorlog waren de prijzen inmiddels opgelopen tot zo'n *f* 600,-. Om een vaandel te kunnen aanschaffen werden er dan ook speciale vaandelfondsen in het leven geroepen. Men voerde diverse acties, en het duurde soms wel jaren eer men de benodigde middelen bij elkaar had.

Een actie kon b.v. bestaan uit verkoop van speciale zegeltjes of loterijen.

Zo had ook de L.T.B. te Zwaagdijk een vaandel aangekocht aan de Herengracht te Amsterdam. Klaas Rood had het uitgezocht en de aankoop geregeld. De prijs was aanvankelijk *f* 600,-, maar omdat dit voor de L.T.B. te duur was, deed de verkoper er *f* 100,- af, zodat er *f* 500,- op tafel diende te komen. Om alles te kunnen bekostigen werden er renteloze aandelen uitgegeven van *f* 5,- per stuk. Elk jaar werden er door loting aandelen terugbetaald. De meeste loten had Klaas Rood zelf, omdat hij ze niet allemaal kwijt was geraakt.

De vaandelfondsen waren bovendien belast met het onderhoud van het vaandel. Uit de leden van deze fondsen werd jaarlijks een vaandeldrager aangewezen. Het was een bijzonder eervolle taak om tijdens bijeenkomsten en optochten het vaandel te mogen dragen.





Na aankoop van een vaandel kwam het ook nogal eens voor dat men b.v. ten gevolge van een faillissement of andere schulden, het vaandel niet kon behouden. Niet zelden werd dan een vaandel te koop aangeboden en minder kapitaalkrachtige verenigingen kregen zo het vaandel relatief goedkoop in bezit. Zo'n vaandel kon dan met enige aanpassingen, zoals het veranderen van een jaartal of plaatsnaam, tegen weinig kosten uitstekend dienst doen.

Na 1950 maken de vaandels steeds meer plaats voor vlaggen. De achterliggende betekenis en het gebruik van het vaandel of vlag zijn niet gewijzigd. Zij worden bij dezelfde gelegenheden gebruikt en met dezelfde betekenis. Het heeft waarschijnlijk alleen te maken met verandering van tijd c.q. mode. Zo zien we na 1960 het spandoek zijn intrede doen als eigentijds vaandel.

In diezelfde lijn passen de sticker, button, poster, logo en affiche, maar het voert te ver om daar nu op in te gaan.

Op de tentoonstelling heeft u behalve vaandels dan ook diverse vlaggen kunnen aanschouwen, waaronder de oude vlaggen van de gemeenten Nibbixwoud, Wognum en Zwaagdijk, alsmede de nieuwe vlag van de gemeente Wognum van na de gemeentelijke herindeling van 1979. Op 8 februari 1980 is het nieuwe gemeentewapen aan Wognum verleend. <<

Verantwoording foto's:

De foto's van de vaandels zijn gemaakt tijdens de vaandeltentoonstelling op 17 t/m 19 april 1998 in de Hervormde kerk te Wognum door mevr. E. Geurtsen-Kuiper.

